

CONSTANTINA RAVECA BULEU

CONSTRUCȚIA IMAGINII DE ROL ÎN MEMORIALISTICA LUI SEXTIL PUȘCARIU

Pe scena socială, individul se convertește, îndeobște (in)voluntar, în subiectul unei serii întregi de performări, de roluri sociale și culturale înzestrate cu miză simbolică, ideală sau materială, centrul de greutate al acestor performări fiind imaginea pe care el și-o construiește și o proiectează în afară, lăsând-o pradă negocierii dublu tranzitive dintre ipostaza inițială creată de el și *feedback*-ul imaginativ al mediului în care ea ajunge. Profilată în *background*-ul fiecărei acțiuni, ca un soi de eminență cenușie a ei, „imaginea de rol”, definită ca atare de către Kenneth Boulding¹, se configurează prioritar ca imagine de sine a unui individ. Ea poate debuta ca o schiță a imaginii publice pe care un individ o are despre sine (sau, mai corect, și-o construiește despre sine), dar se convertește în „imagine de rol” din momentul în care ea este transmisă și împărtășită celor din jur. Consecința este o conduită accentuat modelată și controlată de „imaginea de rol”, conformă cu ea și explicit asumată ca atare. Modulațiile acestei imagini reflectă poziția individului într-o anumită societate, circumstanțele sale publice, politice sau instituționale, rolul jucat de către cineva în cadrul unei organizații. Pe de altă parte, individul nu se adaptează în mod pasiv rolului său, ci își reorganizează rolul prin reajustarea propriei imagini specifice, proces influențat de mesajele primite, de acțiunile celorlalți actori ai câmpului social, de previziunile privind acțiunile viitoare ale acestora, de felul în care cineva conturează imaginile de rol ale celor din jurul său, de numărul indivizilor afectați de fiecare decizie luată sau de circumstanțele istorice.

În cazul memoriilor, scrise cu o acută conștiință a posterității, a proiectării imaginii dinamice a unei individualități pe o scenă unde aceasta poate fi masiv comentată, contestată, negociată, administrarea imaginii de rol implică o atenție mai mare acordată constantelor comportamentale și valorice. Acest aspect devine pregnant în cazul unui proiect memorialistic precum cel al lui Sextil Pușcariu, construit la convergența dintre autenticitate și artisticitate, într-un mediu aparent difuz de notație zilnică (uneori arid obiectivă, alteori intens subiectivizată), retrospectivă, încorporări epistolare, proiecte și portretizări mai mult sau mai puțin hagiografice. „Aparent difuz”, deoarece în cazul memoriilor lui Sextil Pușcariu, spontaneitatea jurnalului este instrumentalizată pozitiv în dezvoltarea unui proiect personal minuțios elaborat, în care constantele de viziune sunt subliniate prin conexiuni și grupări tematice, iar constantele de rol devin vizibile grație repetițiilor. Mai mult decât atât, în cazul lui Sextil Pușcariu avem de a face cu un memorialist extrem de atent la receptarea

¹ Kenneth E. Boulding, *The Image. Knowledge in Life and Society*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1997, p. 60.

discursului său, un autor² care elaborează o întreagă strategie³ menită să pregătească cititorul postum să-i înțeleagă discursul și convingerile, să intre în dialog cu el. În masa memoriilor, emergența scriitorului care își delimitează și își teoretizează rolul intră deseori în convergență cu impulsul pedagogic. Astfel, făcând inventarul schimbărilor petrecute la patruzeci de ani, Sextil Pușcariu constată trecerea de la ușurința exuberantă a scrisului său din tinerețe la concizia responsabilă, lipsită de improvizații a scrisului său matur. Simetric, el apreciază mutația preocupărilor diaristice de la egocentrismul tinereții (evitat grație nescrierii memoriilor acelor ani) la înscrierea altruistă într-o construcție transgenerațională, inspirată explicit de modelul Buddenbrook (*ibidem*, p. 177), memoriile având valoarea unui document menit să demonstreze copiilor săi faptul că el a construit ceva, că acțiunile sale au fost consecința unei triade formate din „idei generoase”, „fire cumpătată” și „minte sănătoasă” (*ibidem*, p. 178).

În cazul memoriilor lui Sextil Pușcariu, imaginea de rol este una compozită, fiecare aspect al ei fiind asumat în virtutea unui principiu ordonator subtil diseminat – datoria – și dezvoltat de autorul lor atât la palierul acțiunilor consemnate, cât și la palierul reflexiv. De pildă, în momentul mobilizării generale prilejuite de intrarea Imperiului Austro-Ungar în Primul Război Mondial, evaluându-și opțiunile (inclusiv posibilitatea neprezentării), Sextil Pușcariu notează:

„Între toate sentimentele ce mă stăpâneau, unul singur domina: sentimentul datoriei. Rațiunea nu avea voie să vorbească. Orice alt raționament trebuia să înceteze din momentul când stările excepționale erau decretate, și dintre toate convențiile omenești, cea mai monstruoasă, care te mână la moarte fără să ai dreptul de a protesta, era cea recunoscută de toți” (*ibidem*, p. 7).

Departate de a acționa ca principiu absolut în sfera acțiunilor personale, datoria justifică prezența sub arme a câtorva zeci de mii de români din Imperiu, în ciuda potențialei beligeranțe cu România, orice abatere de la ea fiind ironic sancționată de către memorialist.

În prima parte a memoriilor, dedicată experienței sale de ofițer în Primul Război Mondial, Sextil Pușcariu configurează probabil cel mai inadecvat rol pe care a fost nevoit să și-l asume – acela de soldat al Imperiului Austro-Ungar. Este o incongruență structurală aici, datorată orientării sale pacifiste, reiterată constant și reflectată de intensitatea scăzută cu care receptează războiul, de retragerile constante din ro-

² Vezi Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.

³ Explicând structura memoriilor sale și opțiunile discursului, Sextil Pușcariu scrie: „De obicei, asemenea lucruri se scriu în introduceri. Dar experiența mă învață că, la începutul unei cărți, cititorul nu e pregătit ca să le înțeleagă. De altfel, o scriere care are nevoie de a da lectorului astfel de îndrumări nu se recomandă bine, căci cel ce citește o carte trebuie să ajungă singur la convingerile despre ea la care ar dori autorul. Dar fiindcă uneori cel care scrie simte nevoia de a sta de vorbă cu cel care-l citește, cel mai bine e să o facă atunci când îi trece prin minte acest gând și să nu-l amâne până la urmă, când se scriu introducerile [...]” (*ibidem*, p. 34).

lul de ofițer în rolul de filolog. Inadvertența de rol apare marcată și la palierul ludic al coincidențelor, unde sugestia de rol incomplet este dată de absența uniformei în momentul prezentării la colonelul comandant de regiment, care-i sugerează prin compensație să-și croiască o uniformă improvizată, adecvată statutului de (pseudo)soldat, prea puțin plauzibil pentru experiența reală a războiului. Inadecvarea se manifestă și în raport cu „spiritul războinic” actualizat în cei mai mulți dintre ofițeri, manifestat prin licențe de comportament; complet înăbușit de rolul de familist fericit în care Pușcariu se retrage de cele mai multe ori din fața armelor, el inserează în text reverii de genul: „[...] adorm cu gândul la puii mei iubiți de acasă”. În același perimetru familial, fiecare concediu echivalează cu o șansă de a înmagazina putere, de a găsi resursele necesare rezistenței psihice pe front.

Există însă și excepții, momente în care rolul militar se insinuează în conștiința sa și entuziasmul eroic al războiului îl contaminează pe autor:

„Plecarea bateriilor îmi dădu și mie niște flori de înălțare sufletească. Căci nu se poate ca nebunia generală, psihoza de eroism să nu te cuprindă în astfel de momente sărbătorești” (*ibidem*, p. 12).

Contaminarea se dovedește însă benignă la contactul cu instrumentele oficiale de propagandă, Sextil Pușcariu demascând acțiunea falsificatoare a gazetelor și a buletinelor militare, preeminență având în acest caz perspectiva inițiatului, a ofițerului care cunoaște pregătirea militară a forțelor angrenate în luptă. Denaturarea adevărului îl vizează personal, atunci când două dintre reviste („Adevărul” și „Dimineața”) îi confirmă moartea, Pușcariu fiind pus în situația de a înlocui necrologul cu o dezmințire.

Conjugată cu acutul simț al datoriei, inadecvarea se estompează pe front. Deși își menține părerea nu tocmai bună despre ofițerii de carieră, ofițerul în rezervă Sextil Pușcariu își asumă generic sporul calitativ al rolului:

„Ceea ce se cerea de la noi ofițerii de rezervă era absurd. Dar aproape toți eram oameni așezați, cu simț de răspundere și învățați să muncim, încât, după ce ne introduceam în lucrul nostru, îl făceam mai bine decât ofițerii activi, deprinși să se facă toate numai de teama superiorului, salvând aparențele [...]” (*ibidem*, p. 28).

Memoriile consemnează mândria cu care ofițerul Pușcariu accentuează deosebirea dintre coloana sa bine îngrijită și celelalte coloane, trădând calități de gospodar capabil și responsabil de bunăstarea celor din subordinea sa. O alunecare ironică spre paradigma existențială a ofițerului de carieră o reprezintă romanele citite pe front, a căror unică virtute este că umplu timpul. (În aceeași arie a literaturii consumate de ofițeri în tentativa continuă de a evada din realitatea frontului este consemnată și nietzscheana *Așa grăit-a Zarathustra*, abandonată în tranșee (*ibidem*, p. 235), realitate care a intrat nejustificat în legenda promovării lui Nietzsche în rolul de precursor ideologic al nazismului.)

Infinit mai substanțială, planificarea discursurilor, prelucrarea studiilor istroromâne și elaborarea planurilor legate de *Dicționar* și de Muzeul Limbii Române

ocupă multe ore petrecute pe front. La acest nivel evoluează „vizionarul nevindecabil”⁴ Sextil Pușcariu, mereu angrenat în proiecte filologice (activitate predilectă de refugiu în timpul războiului), în vreme ce familia rămâne fantezia predilectă de compensație. Memoriile alocă pagini consistente proiectului Muzeului Limbii Române și materialelor editate sub auspiciile sale, memorialistul îmbrățișând cu entuziasm rolul supraordonat de savant, de filolog și creator de instituții și opere fundamentale:

„De-mi va ajuta Dumnezeu să duc la îndeplinire opera aceasta, atunci mi-am făcut datoria în viață. Ea aș vrea să fie bogată ca lucrările lui Miklosich, clară ca scrierile lui Gaston Paris și ingenioasă și ațâțând pe cititor la lucrări nouă, ca operele lui Meyer-Lübke. De greșelile care se vor strecura în ea și pe care critica noastră le va sublinia cu deosebită bucurie, nu-mi fac griji, căci am curajul greșelii. În schimb însă, serviciile pe care le va aduce vor fi mari, adunând odată materialul fundamental – pe care lucrări ulterioare îl pot completa –, orânduindu-l în mod clar și explicând în mod metodic problemele filologiei române, atunci când nu le poate dezlega” (*ibidem*, p. 195–196).

Sinteza elementelor cuprinse în viziunea lui Sextil Pușcariu, mai ales încorporarea unor referințe filologice ilustre (slavistul Franz von Miklosich, romanistul Gaston Paris sau profesorul Wilhelm Meyer-Lübke) și prezentarea detaliată a fiecărui aspect al marelui său proiect filologic demonstrează încă din epoca războiului ponderea filologului în economia sa de rol.

Vorbeam mai sus de replierea lui Sextil Pușcariu în rolul de familist fericit. În cazul său, războiul funcționează catalitic în această direcție, mai ales iubirea pentru soția sa fiind potențată de perspectiva plecării pe front și alimentată de seria epistolară încorporată în memorii. „Atunci [...] – notează el – s-a cimentat atât de puternic unirea noastră, încât am simțit că moartea nu o poate curma, iar viața nu o poate mări” (*ibidem*, p. 23), și delimitează prin această axiomă una dintre dimensiunile supraordonate ale existenței sale, aceea de *soț al Leonorei*, căreia îi raportează fiecare succes și fiecare eșec al misiunilor sale militare, diplomatice, academice sau administrative, asigurându-se astfel că fiecare rol asumat beneficiază de o oglindă, că nu este produsul unui exercițiu autist.

Pe de o parte, războiul intensifică iubirea pentru Leonora, iar pe de altă parte, acționează ca potențator utopic. Masiva confruntare cu spectrul thanatic ar trebui să genereze – crede Pușcariu – „o vreme a sentimentului nobil, cu milă față de sărman, cu credință în dragoste, cu iubire mare pentru copii, cu sentimentul vieții intime [...], o vreme de înălțare sufletească” (*ibidem*, p. 47), altfel spus, o utopie umanistă posterioară oricărei crize sau rupturi, izvorâtă dintr-un optimism structural esențial în împăcarea cu soarta. Tot un exercițiu de conciliere destinală este și acceptarea transformărilor aduse de vârstă, înlocuirea treptată a scăpărilor spiritului cu scrupulele omului de știință. Avem aici, în fond, o lecție de echilibru, de împăcare cu sine și de recunoaștere a fericirii în manifestări mărunte, mai puțin exuberante.

⁴ *Ibidem*, p. 116

Memorialistul notează fără accente dramatice mișcările de front la care ia parte în calitate de ofițer responsabil cu aprovizionarea, bombardamentele și luptele desfășurate în proximitatea sa, dar omite evenimente majore, refugiindu-se scriptic și, probabil, mental, în lateralele lui. Laterale doar în aparență străine de război, precizează el, deoarece este vorba despre războiul trăit de el, un război mai puțin convulsiv decât arată statisticile și istoriile oficiale. În 1920, Sextil Pușcariu își delimitează limpede opțiunea diaristică și justifică eludarea istoriei mari a conflagrației:

„Pe mine nu m-au preocupat evenimentele mari ce au umplut anii 1914–1918, ci am vrut să arăt cum ele s-au răsfrânt în sufletul unui român care a luptat pe frontul celălalt, în Alsacia și Lorena românească, și gândurile ce le-au stârnit aceste lupte, văzute din perspectiva limitată a luptătorului pe o porțiune mică de teren” (*ibidem*, p. 31).

El subliniază străduința de a nu altera imaginile de atunci (din anii războiului) prin reflexii *post-festum*, marcând astfel diferența față de nenumărați „scriitori de memorii ce vor să apară atât de bucuroși ca bine informați și cu mult simț de previziune” (*ibidem*). Autorul evită astfel orice ipostaziere profetică, justificabilă în logica speranței patriotice reiterate în anii războiului, dar detașată de imperativul veridicității memoriilor. Cu toate acestea, în anii războiului el se joacă uneori cu profeții, neîmplinite însă.

Prioritatea sincerității este afirmată într-o teoretizare amplă a rolului de constructor textual, elaborată din perspectiva unui filolog conștient de canoanele și de limitele discursului său:

„Autorul unui dicționar și al unor studii despre bogăția limbii românești cu ample documentări e dezarmat când, în memoriile sale din război, ar vrea să descrie una din cele mai adânci senzații ale ostașului, dorul de casă și de pace, sau arzătoarea dorință, cea de concediu” (*ibidem*, p. 32).

O potențială soluție expresivă este exercițiul epistolar destinat soției sale, guvernat de autenticitate, de „sinceritate absolută”, și infuzat de un lirism generat de iubire, aceasta fiind, în viziunea sa, una dintre dimensiunile de rol care nu necesită justificare.

Revenind la paginile consacrate Primului Război Mondial, rezultatul este un tablou personal al conflagrației, subiectiv la palierul trăirii, dar obiectiv la acela al evenimentelor înșiruite, fără proiecții eroizante, cu puține și critice considerații asupra evenimentului istoric în sine, dublat de inhibarea oricărei tentative de (auto)ipostaziere eroică. Valorile exacerbate în spectrul agonic canonizat, eroismul și patriotismul sunt mai puțin afirmate în acest perimetru memorialistic, în care războiul, departe de a se converti în teatru eroic, se profilează ca un agregat potențial alienant. „Totdeauna am simțit ca un chin viața militară, față de care nu aveam absolut nici o atracție și căreia nu-i putusem afla nici un farmec” (*ibidem*, p. 7) – consemnează Sextil Pușcariu rememorând experiența de cazarmă din tinerețe, fadă în comparație cu experiența „serioasă” a războiului, în care singurul rol realist ac-

cepat este acela de pion implicit al istoriei, forțat să cedeze orice iluzie de control destinal:

„Grozav era simțul acesta că lumea întregă s-a aprins și că și tu, care n-ai contribuit cu nimic la incendiul acesta, trebuie să iei parte la el. O revoltă surdă te ține încătușat. Deprins să fii stăpân pe toate acțiunile tale, să porți consecințele pașilor tăi gândiți, să-ți croiești singur soarta – acum deodată ai devenit unealtă, care trebuie să ascuți, fără dreptul de a protesta, să mergi în necunoscut, să nu fii întrebat și să nu știi ce poate aduce ceasul următor, să fii obiect, mașină, slugă oarbă a unui superior cu toane, pe care îl știi mărginit” (*ibidem*, p. 8).

Ideea revine, încorporată fiind în criza declanșată de distanțarea față de cei iubiți de acasă și de unul dintre rolurile de maxim confort psihic, cel de soț și tată:

„Ceea ce e greu în război rămâne încercarea cea mare a nervilor și singurătatea, depărtarea de iubiții tăi, conștiința că-ți mănânci anii tinereții și că ești un șurub neînsemnat, care trebuie să funcționeze fără să poată face nimic în afară de destinația lui” (*ibidem*, p. 103).

Ambele pasaje rezonează în sfera unei crize existențiale acute, atenuate însă analitic de o pozitivitate simultan retrospectivă (frumusețea vieții sale familiale și academice de până atunci) și prospectivă (principiul speranței inserat în destinul poporului român, convertit într-un crez de viață). Confruntat cu necesitatea cedării în fața unui rol impus și modelat de forțe exterioare (cel de soldat al Imperiului), autorul acestei construcții memorialistice încearcă, prin teoretizare, să-și reconstruiască diaristic rolul, să-l rafineze hermeneutic și astfel, să se (re)instaureze în el. E o reinstaurare centrată pe speranța că din acest război va rezulta „un bine mare pentru poporul românesc” (*ibidem*, p. 9), speranță nemotivată la acea dată, de unde sugestia de construct retroactivant, de post-istorie a jurnalului, perfect compatibilă cu patriotismul programatic dominant în volum. Constant în dezvoltarea imaginii de rol al lui Sextil Pușcariu, patriotismul devine valoare explicită pe fondul intensificării memoriilor, în momentul pregătirii Unirii, când autorul își asumă cu entuziasm rolul de politician atipic dedicat „politicii neamului”, rol conceput ca act de patriotism.

Prima secvență a asumării acestui rol vine pe fundalul unei nou câștigate fericiri datorate întoarcerii acasă, la Cernăuți, fericire sancționată culpabil de gândul responsabil că alții continuă să suporte ororile războiului. Responsabilitatea rolului politic, imersiunea în vârtejul vieții publice implică în primul rând renunțarea vremelnică la proiectele filologice, în mod paradoxal extrem de prezente în timpul războiului. La acest prim palier politic – implicarea în unirea Bucovinei cu România –, imaginea de rol a lui Sextil Pușcariu se construiește într-un mod accentuat relațional, acțiunile și discursurile autorului fiind integrate agonal în evenimente și dialoguri cu principalii actanți ai acestui eveniment. Apare în plus o radicalitate, surprinzătoare la un om în principiu calm și temperat. Mai mult decât atât, tensiunea momentului istoric adaugă o dimensiune eroică inexistentă înainte, compatibilă atât cu rolul de om politic, cât și cu acela de gazetar, încurajată de soția sa, în ciuda riscurilor, citatele masive din „Glasul Bucovinei” ilustrând impecabil acest lucru:

„Vrem: să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești; Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest război – jertfe mai dureroase decât ale altor popoare – pretindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului” (*ibidem*, p. 322).

Militantul politic și gazetarul lasă locul analistului politic într-un *intermezzo* în care Pușcariu încearcă să așeze în cadre teoretice evenimentele de la Cernăuți, catalogate de el drept „revoluție”, din moment ce verifică două simptome: „prefacerea maselor docile, inerte și inconștiente de статисти în actorii principali, cu roluri decisive ale noii piese ce se joacă” și emergența conjuncturală a liderului: „[...] în fruntea lor apare omul providențial, care regizează aceste mase” (*ibidem*, p. 328), rol atribuit lui Iancu Flondor. Efervescența epocii îi permite memorialistului o relaxare subiectivă, evenimentele și portretizările fiind marcate în această ordine – „nu cum erau de fapt, ci cum mi se părea mie că sunt” (*ibidem*, p. 329). Ulterior, autorul intervine corectiv, principalul beneficiar fiind tot Iancu Flondor, apreciat în timp, dar perceput pe moment ca alteritate amorală:

„Azi îmi dau seama că un revoluționar nu trebuie să fie ceea ce se înțelege îndeobște printr-un «caracter». El nu trebuie să aibă preocupări pe care concepțiile noastre și experiența cotidiană le-au etichetat în rubrica de «morale». De multe ori el trebuie să renunțe la scrupulele pe care i le-ar dicta chibzuința rece și să-și păstreze fanatismul și încrederea în instinctul lui de previziune și în calitățile-i de supraom” (*ibidem*, p. 330–331).

(Pușcariu este atât de prins în vârtejul istoric de dinaintea Unirii, încât ignoră versurile lui Lucian Blaga, catalogat drept un „obscur îndrăgostit” (*ibidem*, p. 326), vremurile fiind mai importante decât literatura. Va reveni însă asupra lor apreciindu-le.)

Asumarea rolului de militant pentru Unire atrage după sine și un rol politic activ, mai puțin dezirabil, ca secretar de stat la Externe în guvernul „de jucărie” al lui Flondor. Efemeritatea guvernului nu este singurul motiv al indezirabilității funcției, infinit mai importantă fiind preocuparea lui Sextil Pușcariu pentru conservarea imaginii sale de om aparte și cumpătat într-o țară în care toți vânează funcții publice. Mefiența față de acest rol transpare și din evaluarea prestației sale:

„Activitatea mea ca secretar la externe n-a fost mare. Lucrul principal care mi se părea că trebuie făcut, legătura cu ceilalți români, o înjghebasem înainte de a primi funcțiunea aceasta” (*ibidem*, p. 336).

O atenuare a fervorii politice este adusă și de întâlnirea cu un profesionist ireproșabil al câmpului politic, Ion I. C. Brătianu („om mare”, în aprecierea memorialistului – *ibidem*, p. 342) și cu viziunea acestuia asupra organizării politice a României Mari:

„Mai prudent decât Coandă și mai târziu Leonte Moldovan, el n-a vorbit de marile sacrificii pe care le-a făcut România pentru noi și de recunoștința ce i-o datorăm alipin-

du-ne necondiționat de ea. Dar simt că lozinca aceasta pleacă de la el și ea e foarte priemjioasă și injustă. Noi am făcut sacrificii tot atât de mari” (*ibidem*, p. 339).

Entuziasmul prim al Unirii lasă locul deziluziei generate de reinstaurarea vechilor păcate în peisajul politic românesc, coincide cu acceptarea incompatibilității sale cu rolul de om politic (pe fondul refuzului de a interveni pentru o serie de necunoscuți, Sextil Pușcariu începe să fie convins că nu este om politic), moment ideal pentru reîntoarcerea la filologie și pentru reorientarea rolului fondator, calitatea de rector al universității clujene înglobându-le fericit pe amândouă.

„Primind profesura și rectoratul în Cluj – notează memorialistul –, pot să părăsesc politica după două succese frumoase. Ca inițiator al Unirii și ca conducător al curentului sănătos căruia i-am pus temelia în Bucovina. Astfel, singura ambiție ce o am: de a lăsa un nume bun în țara în care am stat 12 ani ca urmaș al lui Pumnul, îmi va fi îndeplinită” (*ibidem*, p. 363).

Dincolo de schimbarea de rol, sugestia esențială este aceea a încheierii unui rol înainte ca spectrul maculării să-l contamineze. Este vorba despre impuritatea generată de jumătatea negativă a „sângelui oriental” din substanța românismului, care face subiectul unui lucid discurs imagologic⁵ din ultima secțiune a memoriilor.

Noul rol, acela de rector al Universității din Cluj, intră în logica unei datorii moștenite, visul ei preocupându-l inclusiv pe unchiul său, Ion Pușcariu, și este îmbrățișat și dezvoltat cu entuziasmul propriu credinței în măreția vremurilor pe care memorialistul le traversează, dotat cu puterea de a le modela. Procesul românizării Universității din Cluj se reflectă masiv în aceste memorii, cu o indiscutabilă valoare documentară, de care autorul-protagonist este perfect conștient. El admite subiectivități circumstanțiale, dar, în spiritul corectitudinii obiective care-i guvernează scrierea, solicită lectorului ideal să le omită. Același spirit influențează principalele decizii ale rectoratului său, multe dintre ele contrare intereselor manipulabile politic. Exemplară rămâne intransigența cu care el acționează în cazul selecției corpului profesoral:

„Am zis: nu! Nici cei de la Consiliul Dirigent n-au pregătirea să examineze pe candidați, nici ministerul n-are obiectivitatea politică să aleagă oameni imparțiali. Și atunci am propus acea comisie de 12 învățați cu prestigiu și neexcepționabili, care au fost adevărata garanție a succesului” (*ibidem*, p. 388).

Însă, departe de a se menține în limitele unei imagini de ordonator neconcesiv, Sextil Pușcariu permite fisuri în idealitatea acestui rol și admite că uneori „compromisul a netezit calea care a evitat conflictele mari în probleme mai grave” (*ibidem*, p. 389). Altfel spus, el mărturisește deficiențe care nu dăunează prea mult întregu-

⁵ „Multul sânge oriental care curge în vinele noastre ne face tembeli, lipsiți de energie și stăruință, nepricepători pentru o bună organizație colectivă, iertători de păcate – mai ales ale celor proprii –, trăitori din expediente, luxoși, uneori cam desfrânați, plăcându-ne mâncarea bună, femeile frumoase și belșugul, – dar același sânge oriental ne dă sentimentul necesar ca să nu trăim numai pentru poftele pe care le iubim, ci să ne însuflețim pentru un ideal, să credem în bine și frumos, și ne dă calități sufletești precum nu le are alt popor” (*ibidem*, p. 763).

lui. Eforturile sale de modernizare a unei instituții conservatoare se lovesc nu numai de interese particulare, ci și de birocrăția și legalitatea tiranică ce emană de la București. Surprinzător, confruntat cu blocajele impuse de cel din urmă aspect (manifest în „[...] mulți «regăteni», care erau habotnici sclavi ai legalității și nu aveau curajul să o calce pe față” – *ibidem*, p. 392–393), Sextil Pușcariu își relativizează inflexibilitatea și face elogiul asumării eroice a unor măsuri „ilegale”, necesare faptelor mari. Iar faptele mari implică eforturi pe măsură, de unde importanța muncii, substituit ideal, în viziunea memorialistului, al politicii:

„Politica de care avem nevoie și pe care trebuie s-o facem cu toții e politica muncii – munca răbdătoare și conștiincioasă de fiecare zi, care îți dă adevărata mulțumire și face din tine un statornic exemplu bun pentru cei din jur” (*ibidem*, p. 434).

Altfel spus, un melanj fericit între datorie și impuls pedagogic. Dar această lecție este aplicabilă în stare pură doar în sfera ideală; în realitate, desfășurând o muncă realmente titanică, Sextil Pușcariu rămâne conștient de fragilitatea imprevizibilă a raporturilor umane:

„Cu Clujul va trebui să lucrez cu multă dibăcie, ca să nu ating susceptibilități, dar și cu toată energia necesară, ca să nu intre amestecul politicienilor” (*ibidem*, p. 444),

categorie accentuat dezavuată după momentul Unirii. Apogeul acestui exercițiu de echilibristică îl reprezintă inaugurarea universității, eveniment receptat ca moment de maximă expunere (și implicit vulnerabilitate) personală, ceea ce nu-l împiedică pe autor să-și asume responsabilitatea pentru crearea unei organizații valide.

Așa cum am văzut, chiar și atunci când acceptă un rol cu care este incompatibil structural – cum este cel de ofițer –, Sextil Pușcariu acționează în spiritul datoriei (al cărei sclav se proclamă⁶) și demonstrează conștiinciozitate, integritate și spirit organizatoric, dimensiuni intens dezvoltate în roluri de fondator, cum este cel de militant pentru Unire sau cel de rector al Universității din Cluj și creator al Muzeului Limbii Române. Asumate cu entuziasm, aceste roluri sunt întotdeauna proiectate pornind de la premise augurale și vizând finaluri evasiutopice. De aici derivă un optimism ce sfidează foarte multe evidențe negative, frenezia patriotului neanulând conștiința realității românești, mai ales când este vorba de disfuncționalitățile sistemului politic și instituțional. Este un optimism explicat în bună măsură printr-un fenomen de hibridare a rolului politic prin emergența idealității filologice, cazul ilustrativ în acest sens fiind activitatea sa diplomatică la Liga Națiunilor. Dar chiar și aici el simte că un profesionist al jocului politic ar fi mai adecvat rolului, reținere explicată prin „scrupulozitatea exagerată” (*ibidem*, p. 603) și prin irepresibila dorință de perfecțiune în performarea fiecărui rol asumat.

În mod bizar, lecția construcției durabile ține de perimetrul celui mai inconfortabil rol din memorii – cel de militar –, deoarece, afirmă Pușcariu, „războiul acesta m-a învățat să înțeleg că lucrurile se întâmplă mai încet decât crede omul și deci că este vreme să le faci pe toate” (*ibidem*, p. 65). La aceasta se adaugă obligația de a

⁶ „[...] sclav al simțului meu de datorie [...]” (*ibidem*, p. 458).

face, mai ales atunci când, în lumina optimismului său structural, memorialistul își interpretează rolul de ales al Fortunei, „obligat”, tocmai în virtutea acestui statut de ales, să acționeze în direcția binelului colectiv:

„Mi-am dat totdeauna seama că am avut noroc în viață [...], norocul agonisit prin muncă și înțelepciune –, dar în același timp am avut și simțul că trebuie să fiu gata de jertfe pentru ca să merit acest noroc și că n-am voie să-l întrebuițez numai pentru mine, ci trebuie să fac părtaș de el și pe alții. Înainte de toate pe cei de neamul meu” (*ibidem*, p. 78).

Din acest crez conturat în paginile dedicate războiului derivă o angajare perpetuă în construcția cultural-instituțională și în asigurarea diplomatică a noului stat român.

Dacă în desfășurarea memorialistică a conflagrației Sextil Pușcariu evită ipostazieri profetice de anvergură, el inserează mici secvențe cu aspect sibilinic în economia vieții private. Un exemplu este furnizat de o vizită făcută lui Constantin Tarangul la Cluj, pe strada Erzsébeth (actuala Racoviță), în anii războiului: „Mergând să-l caut și plăcându-mi strada, mi-am zis că aici mă voi muta după război. S-a împlinit și asta” (*ibidem*, p. 154) – constată autorul într-o analiză retrospectivă extrem de generoasă cu imagini efervescente de rol, profetul propriului destin fiind dublat de cuceritorul inspirat de cursul istoriei:

„În dispoziția înălțată sufletească în care mă găseam de la intrarea României în război, aveam simțul clar de cuceritor și viziunea că în Cluj sunt stăpân” (*ibidem*).

În mecanismul configurării de rol intră indirect și crearea imaginii celuilalt, un celălalt analizat întotdeauna cu un efort suplimentar de obiectivare, ceea ce reflectă o constantă echilibrare a reflecției, o echidistanță de judecător străin pe cât posibil de *parti-pris*-uri. Astfel, chirurgical executat, necrologul lui Titu Maiorescu consemnează întâlnirile cu acesta, separând în mod egal virtuțile marelui om de minuserile sale. Aceeași separație între defecte și calități o aplică el și în cazul lui Miron Cristea, cu care dezvoltă, în prima fază, un raport de reciprocă admirație, stins treptat sub imperiul deziluziei. Multe portretizări sunt dublate de o anecdotică demonstrativă, George Coșbuc (compact) sau Nicolae Iorga (diseminat) beneficiind de imagini dinamice de rol. Multe dintre portretizările consacrate alterității sunt configurate în perimetrul Academiei, unde Sextil Pușcariu își dezvoltă cu pasiune unul dintre rolurile esențiale: acela al omului știință, al filologului, singurul rol în care nu se infiltrează nici cea mai mică nesiguranță:

„Tot mai bine la filologia mea. Acolo cel puțin știu că lucrul cel fac e bun și nu am simțul acesta nu prea plăcut că altul ar face mai bine” (*ibidem*, p. 603).

Academia devine teatrul pledoariilor sale pentru romanitatea indiscutabilă a limbii române, arena dezbaterilor ortografice în care preopinentul principal este Ovid Densusianu, dar și ecranul pe care memorialistul își proiectează subtil și contrastiv imaginea. Sancționând de pildă propensiunea stihialului Iorga pentru admiratori fără rezerve, nu pentru prieteni, Sextil Pușcariu oferă, prin notații răsfi-

rate în memorii, imaginea contrară: mulți prieteni și oglindiri familiale constante, opțiunea pentru armonie în detrimentul histrionismului, pentru datorie și echilibru, preferate oricăror excese și trăiri fulminante. „Secretul succesului? – se întreabă retoric memorialistul și tot el răspunde, oferind sub aparențele unei rețete existențiale, o generoasă și complexă imagine de rol:

Cred că, înainte de toate, norocul, dacă «noroc» numim acel concurs de împrejurări exterioare și de calități individuale, care se întâmplă să se întovărășească în viață. O dulceață în glas, de care nu-ți dai bine seama, o seninătate în privire, o decentă în purtări, o instinctivă repulsiune față de vulgaritate, o minte sănătoasă, facultatea de a fi conștient de momentele de fericire prin care treci, lipsa de invidie și bucuria sinceră să poți ajuta pe alții, să iubești și să fii prieten, să te asemeni totdeauna cu cei mai puțin fericiți decât tine, să crezi în binele care până la urmă iese biruitor, să te știi resemna și să prețuiești o glumă, să găsești în artă și în frumusețe, în bunătate și noblețe sufletească, dar și în plăcerile ce ți le oferă viața, satisfacție – iată ce înseamnă să ai noroc” (*ibidem*, p. 544).

Altfel spus, o aparentă explicație mistică redusă la o sumă de variabile caracteriale, comportamentale, etice și intelectuale, supuse unei combinatorii ideale, perfect acoperită genealogic și rafinată cultural, așa cum o demonstrează autobiografia succintă⁷, elaborată în momentul împlinirii vârstei de cincizeci de ani.

BUILDING ROLE IMAGES IN SEXTIL PUȘCARIU'S MEMOIRS (Abstract)

Born in Brașov and acting as a Romanian language university professor in Bukovina, the North-Eastern part of Romania which then belonged to the former Austro-Hungarian Empire and nowadays is part of Ukraine, the linguist and philologist Sextil Pușcariu joined the Italian front during the WWI as a maintenance officer, came back home in order to become one of the protagonists of the unification of Bukovina with Romania, and left voluntarily politics in order to act as the first Rector of the newly founded Romanian University in Cluj, and as the major initiator of many long lasting

⁷ „Născut în Brașov [...], dintr-un tată care reprezenta o familie de țărani – selecționați și ridicați până la treapta cea mai înaltă socială rurală, a preoților iubitori de carte, precum dovedesc manuscrisele strămoșilor și dorul moșilor de a-și da copiii la școală – și dintr-o mamă care, după ambii părinți, se trăgea din neamuri de negustori veniți, probabil, din Macedonia, în structura mea fiziologică s-a îngemănat energia mare, latentă, rustică, cu o sensibilitate dusă până la rafinărie și cu un puternic simț de cinste și omenie, cultivat în aceste familii de negustori, cu viața lor patriarhală, cu dărnicia lor proverbială, dar ceva mai degenerate în urma traiului moleșit oriental. Crescut la școalele din Brașov, în apogeul lor pe acea vreme, care cultivau cu sfințenie sentimentul național și idealismul, am copilărit cu tovarăși de școală distinși și inteligenți și cu rude bine crescute din neamul nostru plodos, mai ales cu fete deștepte, care din fragedă pruncie m-au făcut să respect femeia și să resimt tot farmecul pe care îl dă vieții apropierea ei. Universitatea în străinătate, în curs de zece ani, la maestrul specialității mele, în tovărășie veselă și aleasă, cu posibilități materiale de a petrece anii tinereții în zburdalnicie fără excese, oscilând între preocupările artistice care mă cereau – fără să am talentul de a deveni însumi un artist – și între știința pe care am iubit-o totdeauna și pentru care aveam aplecări firești, stăruință și răbdare. Am trecut pe la Weigand, care mi-a dat elementele și baza solidă, la Gaston Paris, care mi-a deschis orizonturile și la Meyer-Lübke, care m-a învățat să adâncesc știința” (*ibidem*, p. 775).

scientific and institutional projects concerning linguistics and academic life, whose heritage is still visible nowadays. In other words, Sextil Pușcariu's life and work explicitly show the endeavors of someone whose personal, essentially bourgeois strivings were crisscrossed by the calls of high history, being moulded by them. The paper analyzes the wide range of "role images" (to use Kenneth E. Boulding's term) taken up by Pușcariu during his lifetime and career, as they are presented in a massive corpus of retrospective writings, published thirty years after his departure, in 1978. Three motifs go through the memoirs from their first page to the last one: the inadequacy of joining the military during WWI, counterbalanced by the idea of duty, national patriotism as well as the moral obligation to convert the chances offered by history into solid community projects and institutions.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu, Primul Război Mondial, imaginea de rol, lingvistică, Universitatea din Cluj, memorii.*

Keywords: *Sextil Pușcariu, World War I, role image, linguistics, Cluj University, memoirs.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
constantina.buleu@yahoo.com*